

УДК 811.222.1'04'37

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/22.166960>**Марта СТЕЛЬМАХ,***orcid.org/0000-0001-8996-4313*

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри сходознавства імені професора Ярослава Дашкевича

Львівського національного університету імені Івана Франка

(Львів, Україна), *stelmarta121@yahoo.com*

СТАТУС І ОБСЯГ КАТЕГОРІЇ МОДАЛЬНИХ ПРИСЛІВНИКІВ У ПЕРСЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено проблемам вивчення модальних прислівників як основних засобів вираження суб'єктивної модальності у перській мові. Особливу увагу приділено визначенню місця цієї групи слів у категорії модальності та з'ясуванню її частиномовного статусу, докладно розглянуто питання семантичного обсягу категорії. Аргументовано статус модальних слів як особливого розряду прислівників, які мають свої формальні категоріальні особливості та залежно від лексичного значення слова реалізуються в модальних аloseмах.

Ключові слова: модальність, модальні прислівники, модальні слова, вставні слова.

Marta STELMAKH,*orcid.org/0000-0001-8996-4313*

Candidate of Philological Sciences, Associate professor of the

Yaroslav Dashkevych Department of Oriental Studies,

of The Ivan Franko National University of L'viv,

(Lviv, Ukraine), *stelmarta121@yahoo.com*

STATUS AND SCOPE OF CATEGORY OF MODAL ADVERBS IN THE PERSIAN LANGUAGE

The article is deals with the problems of studying modal adverbs as the main means of expressing subjective modality in the Persian language. Particular attention is paid to determining the place of this group of words in the category of modality and to clarifying of its part-language status, the questions of the semantic of the category are considered as well. The status of modal words as a special category of adverbs, which have their formal categorial sign, and, depending on the lexical meaning of the word, are realized in modal alosemas is argued.

There are three approaches to lexical devices functioning as markers of modality – they are studied as modal words, modal adverbs or modal adjuncts. Modal words are distinguished by Russian linguists as a separate part of speech. Modal words are morphologically unchangeable words that function as parenthesis and express the correlation between the content of an utterance with the real-world situation as seen by the speaker. Therefore, modal words are treated as a lexical means of the category of modality. Western linguists pointed out specific characteristics of some adverbs and of their syntactic functions, which led them to define these units as sentence modifying adverbs or modal adverbs. Sometimes the term “modal adjuncts” is used. They are the second system of the grammar dedicated to the expression of modality. They are usually realized by adverbs, but may also be realized by prepositional phrases. Irrespective of how these expressions are labeled the projected modal meaning derives from their lexical meaning.

Modal words express the speaker's attitude to what his utterance denotes. The speaker's judgment may be of different kinds, that is, the speaker may express various modal meanings. There is no established semantic classification of modal adverbs, but scholars usually mention two following semantic classes: 1) words evaluating the content of an utterance as a fact, and 2) words evaluating the content of an utterance as something possible, presupposed or impossible. Modal words within these two classes undergo a further subdivision.

Key words: modality, modal adverbs, modal words, inserts words.

Постановка проблеми. Незважаючи на значну кількість робіт, присвячених категорії модальності й опублікованих за останні роки, виявлення обсягу модальних значень і засобів їх вираження в різних (особливо, в неблизькоспоріднених з українською) мовах світу досі залишається проблематичним. Велика розмаїтість думок з основних питань, що стосуються змісту

категорії модальності та її відношення до інших лінгвістичних категорій, свідчить про складність цієї категорії, в якій переплітаються екстралінгвістичні та лінгвістичні поняття. Модальні слова і словосполучення як лексичні засоби вираження модальності вважаються одним із найсуперечливіших лексико-граматичних розрядів слів і привертають увагу учених з другої половини ХХ ст.

Проте у зв'язку з багатоплановістю, специфічністю мовного вираження і функціональними особливостями цих мовних засобів, місце цієї групи слів у категорії модальності та її частиномовний статус, семантичний обсяг, пов'язаний із семантичним обсягом категорії модальності, залишаються об'єктом суперечки лінгвістів.

Аналіз досліджень. Значний внесок у вивчення категорії модальності зробили такі вчені, як Ш. Баллі, О. І. Беляєва, В. В. Виноградов, З. К. Долгополова, Л. С. Єрмолаєва, Г. О. Золотова, Ф. Р. Палмер, В. З. Панфілов та ін. Завдяки численним працям учених було визначено основні поняття, пов'язані з функціональним статусом зазначеної категорії, а також описано основні засоби її вираження в мові. Модальні слова і словосполучення як особливий граматичний тип слів, близький до часток мови (тобто до службових слів) уперше виділив В. В. Виноградов (Виноградов, 1975: 66–87). Учений визначив їхню специфіку, граматичну сутність семантики, походження, лексичний склад, функціональні розряди, співвідношення з іншими розрядами слів тощо. Під впливом цієї граматичної традиції радянські (російські) сходознавці розглядають модальні слова як окрему частину мови (Рубінчик, 2001: 306; Ширалієв, 1966: 7–120). В іранській лінгвістичній традиції модальні слова під впливом праць європейських лінгвістів розглядають як розряд прислівників (наприклад, виділяють *qeid-e tardid* «прислівники сумніву» та *qeid-e taakid* «прислівники підтвердження») (Dastur, 1996: 235–236).

Мета статті – розглянути загальнолінгвістичні концепції щодо статусу й обсягу категорії модальних прислівників; на матеріалі сучасної перської мови визначити головні групи лексем, які належать до цієї категорії.

Виклад основного матеріалу. Термін «модальні слова» вважається традиційним, проте його осмислення викликає багато запитань. Модальними словами називають як мінімум дві різні групи слів: лексико-семантичну групу – повнозначні слова з модальним лексичним значенням (модальні дієслова, слова категорії стану тощо) і семантико-граматичний розряд (частина мови), який за своєю синтаксичною функцією асоціюється зі вставними словами. Так, наприклад, у підручнику сучасної граматики англійської мови (English Grammar Today) модальні дієслова марковано як основний засіб вираження модальності, а іменники, прикметники і прислівники позначено як інші модальні слова, тобто модальним словом є будь-яке повнозначне слово з модальним значенням. Розглядаючи модальні дієслова (до-

цільніше говорити про конструкції з модальними дієсловами – синтаксичні структури, які містять як опорний компонент лексичні одиниці (слова чи стійкі словосполучення) з модальним значенням) як одиниці лексико-синтаксичного рівня, у своєму дослідженні ми зупинимося на власне лексичних засобах вираження модальності.

Важливим, насамперед, є питання про частиномовний статус модальних слів. Існує три підходи до лексичних засобів, що функціонують як маркери модальності – вони вивчаються як модальні слова, модальні прислівники або модальні вставні слова. Як ми вже зазначали, модальні слова виділяються російськими лінгвістами як окрема частина мови.

Підставою для виділення модальних слів як особливої лексико-семантичної категорії є те, що вони не можуть позначати предмети та їхні ознаки, тобто не здатні виконувати номінативну функцію, і саме цим різняться від повнозначних слів. Модальні слова також, на відміну від службових слів, не можуть позначати зв'язки і виражати відношення між предметами та їхніми ознаками (Петров 1982: 44). Інакше кажучи, втрата модальними словами номінативного значення призвела до виділення виражальної функції як основної. Вони стали «носіями» модальних та емоційно-експресивних відтінків (Трошій Шишкова). Проте, на нашу думку, ставлення мовця до дійсності як семантичне значення модальних слів не може стояти поряд із предметністю, станом тощо, зокрема тому, що властиве їм одиницям інших рівнів – часам дієслова, конструкціям із модальними дієсловами тощо.

Модальним словам не притаманні структурні чи специфічні морфологічні і словотвірні ознаки, які виділяли б їх серед інших частин мов. Вони лише на синтаксичному рівні мають свої особливі характеристики. Такою ознакою є насамперед вставна функція та нефіксована позиція в реченні. Модальні слова можуть прилягати до будь-якого компонента висловлювання, надаючи йому або реченню в цілому різноманітних смислових відтінків. Таким чином, виражаючи у реченні ставлення до висловленої думки, модальні слова не є членами речення. Власне кажучи, головним критерієм для зарахування тих чи інших слів, словосполучень і речень до розряду модальних служить їхня синтаксична функція у реченні.

Так, наприклад, Ю. Рубінчик, розглядаючи відмінність між прислівниками і модальними словами, наголошує на тому, що прислівники стосуються присудка речення, тоді як модальні слова стосуються всього речення. Якщо порівняти

слова قطعاً qat'an – *рішуче* i واقعاً vāqe'an – *насправді* у реченнях, то буде зрозуміла різниця у їхньому вживанні як прислівника і як модального слова. تابلوی که شما دیدید واقعاً Bāyad qat'anbarzadd-einsiyasatmobārezekard – *Потрібно рішуче боротися проти цієї політики*; تابلوی که شما دیدید واقعاً Tāblu-yake šomā didid, vāqe'anxub āšt – *Картина, яку ви бачили, насправді гарна*. У цих реченнях, слова, які ми аналізуємо, є прислівниками і виступають у реченнях обставинами способу дії.

این کتاب قطعاً یکی از بهترین آثار نویسنده است Inketābqat'anyeki āzbehtarin āsār-enevisande āšt – *Ця книга, без сумніву, є однією із найкращих творів письменника*; وقعاً هیچکس نمی توانست جریان وقایع vaq'anhičkasnemitavoneštjarayānevāqāye-e āyande rā pišbinikonad – *Насправді ніхто не міг передбачити розвиток подій*. У двох наступних реченнях ті ж лексеми виступають модальними словами. Вони повністю стосуються змісту цілого речення, підкреслюють впевненість мовця у достовірності стверджуваних фактів (Рубінчик, 2001: 307).

Західні лінгвісти, вказуючи на специфіку деяких прислівників і їх синтаксичних функцій, визначають ці одиниці як прислівники – модальні модифікатори речення або модальні прислівники (Нoue, 1997). На думку Перкінса, порівняно з іншими модальними виразами модальні прислівники набагато менш виразні у тому, як вони кваліфікують значення слова або речення. Їх периферійність змушує його стверджувати, що модальні прислівники належать до особливого типу прислівників, які модифікують не одне слово, а ціле речення та значення яких поза реченням є не менш виразним, ніж у контексті (Perkins, 1983: 90–93).

Модальні слова зазвичай функціонують як вставні елементи висловлення. Вони виражають ставлення мовця до висловленої думки (і, таким чином, до дійсності). Саме тому у західній лінгвістиці використовують термін «модальні ад'юнкти» (вирази, які дають додаткову інформацію у реченні) (Halliday, 2012: 81). Засобами їх вираження є прислівники, але також вони можуть виражені т. зв. прислівниковими сполуками (сполуками іменника з прийменником, які відповідають на питання прислівника та є у реченнях обставинами). Наприклад, у перській мові, крім прислівників, лексичними засобами вираження модальності є деякі стійкі словосполучення модельованого типу, речення, які мають тільки модальне значення: به طور کلی be towr-e kolli – *загалом*, حد اقل had-e āqall – *принаймні*, بدون شک bedun-e šak, بی شک

بی شک bedun-e tardid – *без сумніву*, ممکن است motkenāšt – *можливо* (Рубінчик, 2001: 308).

Варто підкреслити, що проектоване модальне значення цих одиниць впливає з їхнього лексичного значення (визначеності, можливості, необхідності тощо). Саме тому вони вважаються вторинними засобами вираження модальності. Основним носієм модальності є дієслово-присудок. Модальні прислівники призначені для того, щоб підсилити, обмежити чи уточнити модальні значення, виражене присудком.

Зважаючи на викладене вище, частиномовну належність модальних слів слід визначати за ознакою «підсилення, обмеження чи уточнення значення, вираженого присудком», і з цієї позиції не викликає сумніву належність цього типу слів до прислівників.

Загальнокатегоріальним значенням модальних слів є значення суб'єктивної модальності. Саме тому в описі модальних прислівників як окремого лексико-граматичного класу слів по-різному визначається їх обсяг. За «широкого» трактування суб'єктивна модальність охоплює всю гамму наявних у природній мові різноманітних і різнохарактерних способів кваліфікації повідомлень. Її змістову сторону утворює поняття оцінки в широкому розумінні, враховується не лише логічна (інтелектуальна, раціональна) кваліфікація повідомлення, а й різні види емоційної (ірраціональної) реакції (Ярцева, 1990: 303). Опираючись на таке розуміння суб'єктивної модальності, Ю. Рубінчик характеризує модальні слова як одиниці, що виражають «відношення змісту висловлювання до дійсності і мовця до змісту висловлювання з погляду їхньої ймовірності, можливості, необхідності, а також емоційне ставлення людини до явищ і подій у суспільстві» (Рубінчик 2001: 306). Як приклад модальних слів, які виражають емоційне ставлення мовця до того, про що він говорить, Ю. Рубінчик наводить такі: اقبالاً eqbālan, خوشبختانه xušbatāne – *нащастя*; متأسفانه motassefāne – *на жаль* (Рубінчик 2001: 310).

Дискусійним є також виділення як модальних слів виразів, які вказують на відношення змісту будь-якого відрізка мовлення до загальної послідовності думок: بالآخره bālāxare – *врешті-решт*, خلاصه xolāse – *одним словом*, عموماً amuṭan – *переважно*, در نتیجه darnatije – *внаслідок*, برعکس baraks – *навпаки*, а також виразів на позначення суб'єктивної оцінки міри: اقلاً āqallan, لا اقل lāāqall, دست کم dašt-ekam, حد اقل hadd-e āqall – *принаймні*, اکثرًا āksaran – *максимально* (Рубінчик 2001: 310).

За «вузького» трактування мовознавці обмежують поняття суб'єктивної модальності ставле-

Таблиця 1

Модальна сила	Перські модальні слова	Переклад
مازلا	دیاب	необхідність
فیعض مازلا	نیقی ہی بیریق لامتحا ب	слабка необхідність
ناکما	دیاش	можливість
فیعض ناکما	مک دسر یمن رظن ب	невелика можливість
یوق ناکما	آلمتحا	хороша можливість
رت یوق ناکما	تسا ... لامتحا تسا ... لامتحا	краща можливість

ням мовця до висловлювання в плані оцінки його достовірності / недостовірності. Модальні слова визначають як слова, що вказують, наскільки достовірним видається мовцю зміст речення, «наскільки відповідально мовець ставиться до зроблених ним заяв» (Бондаренко 1979: 60), тобто характеризують ступінь достовірності знання відображених у змісті речення об'єктивних зв'язків. Цей зв'язок мислиться суб'єктом як реальний і стверджується відповідними словами із різним ступенем достовірності або як нереальний і класифікується відповідними модальними словами припущення із різним ступенем ймовірності її реалізації. «У логіко-семантичній структурі висловлення вони виконують роль предиката пропозиційного відношення, аргументом якого служить певна пропозиція подійного або оцінного характеру: *Можливо, що Р*» (Теория, 1991: 254).

Таким чином, можна виділити два великі семантичні класи модальних прислівників: 1) слова, що оцінюють зміст висловлювання як факту, і 2) слова, що оцінюють зміст висловлювання як щось можливе, передбачуване чи неможливе.

До першої групи належать модальні слова, які виражають впевненість мовця у достовірності явищ і фактів: *حتماً* hatman – обов'язково, *البنه* ālbate – звичайно, *الاید* ābod – звичайно, *واقعا* vāqe'an – насправді; *قطعا* qat'an – рішуче, – категорично, без сумніву; *حقیقتاً* haqiqatan – дійсно, по правді. Наприклад: *الباتة خود آنها باید این تابلو را ببیند* ālbatehod-e ānhā bāyadintāblurā bebinad – *Звичайно, вони повинні побачити цю картину.* До другої групи належать слова, які виражають невпевненість, припущення, можливість: *شاید* šāyad – *можливо*, *گویا* guyā, *گوی* guyi, *گفتی* gofti – *ніби*, *ممکن است* motmken āst – *можливо*, *احتمالاً* ahtemālan – *ймовірно*. Наприклад: *شاید دیر کرده باشد* šāyaddirkardebāšad – *Можливо, він вже запізнівся* (Рубінчик, 2001: 310).

Таким чином, семантичну структуру категорії суб'єктивної модальності, основним засобом вираження якої є модальні прислівники, визначають на основі т. зв. «шкали достовірності»: «Замість того, щоб розглядати істинність і фальшивість у

чорно-білому вираженні, ми можемо розглянути їх із погляду шкали вірогідності; дві крайні точки – це неможливість і впевненість (або логічна необхідність); посередині цієї шкали знаходяться можливість, ймовірність, неймовірність» (Leech Stvartvik, 1975: 111).

Відповідно до цієї шкали у європейському мовознавстві побутує така класифікація модальних слів: необхідність → ймовірність → можливість. Виділяють:

- можливість, яка вказує на те, що пропозиція може бути правдою;
- ймовірність, яка вказує на більшу вірогідність того, що пропозиція є істинною, ніж можливість;
- впевненість (необхідність), яка підкреслює, що мовець має вагомий підстави вважати, що пропозиція є істинною (Bybee Perkins, 1994: 175).

Взявши за основу цю класифікацію, іранські лінгвісти Ільханіпур і Карімі-Дустанне виділяють «*ймовірність*» як окрему ланку класифікації, вони вносять цю категорію в основу «*необхідності*» і «*можливості*». Категорії «*необхідності*» і «*можливості*», як модальну силу, вони класифікують на підкатегорії. Іранські мовознавці пропонують таку класифікацію: *الزام* ālzām – *необхідність*, *الزام ضعيف* ālzām-eza'if – *слабка необхідність*, *امكان* emkān – *можливість*, *امكان ضعيف* emkān-eza'if *слабка можливість*, *امكان قوى* emkān-e qavvī – *хороша можливість*, *امكان قوى تر* emkān-e qavvitar – *краща можливість* (Karimi-Dustan, Ilkhanipour, 2012) (табл. 1).

Висновки. Модальні слова як лексичні засоби вираження категорії модальності – окремий розряд лексичних одиниць, який утворився внаслідок постійного використання форм різних частин мови у вставній функції з метою вираження ставлення мовця до змісту висловлювання. Вони передають ставлення мовця до навколишнього світу. Модальними словами у реченні можуть бути не тільки слова, але й стійкі словосполучення. Модальні слова характеризуються певними семантико-граматичними ознаками,

що зумовлюють їхні стилістично-виражальні особливості порівняно з іншими лексичними засобами мови.

Модальні слова не виділяють в окрему лексико-граматичну категорію, а розглядають їх як різ-

новид прислівників. Модальні слова в перській мові – це певний розряд прислівників, які мають свій формальний категоріальний знак і залежно від лексичного значення слова реалізуються в модальних алосемах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко В. Н. Виды модальных значений и их выражение в языке. Филологические науки, 1979, 2. С. 54–61.
2. Виноградов В. В. О категории модальности и модальных словах в русском языке. Исследование по русской грамматике. М., 1975. С. 53–86.
3. Петров Н. Е. О содержании и объеме языковой модальности. Новосибирск: Наука, 1982. 161 с.
4. Рубинчик Ю. А. Грамматика современного персидского литературного языка. М.: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 2001. 600 с.
5. Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность. Ленинград, 1992. 262 с.
6. Трошій В. Є. Шишкова Л. С. Семантико-стилістичні функції модальних слів із значенням невпевненості. URL: http://www.rusnauka.com/33_DWS_2010/33_DWS_2010/Philologia/74530.doc.htm
7. Ширалиев Ш. И. Модальные слова в современном персидском языке: автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Баку, 1966. 21 с.
8. Ярцева В. Н. Модальность. Лингвистический энциклопедический словарь. М., 1990.
9. Bybee J. Perkins R. The Evolution of Grammar: tense, aspect, and modality in the languages of the word. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1994.
10. English grammar today: an A-Z of spoken and written grammar / Ronald Carter ... [et al.]. URL: <https://dictionary.cambridge.org/ru/english-grammar-today/>
11. Halliday M. An Introduction to Functional Grammar. Routledge, 2012.
12. Hoyer L. Adverbs and modality in English Text. London and New York: Longman, 1997.
13. Leech G. Svartvik J. A communicative grammar of English. Harlow, 1975.
14. Perkins M. Modal expressions in English. London: Frances Pinter, 1983.
15. تهران: ۱۳۷۵، ۲۰ص دستور زبان فارسی. جلد دوم / دکتر حسن انوری، دکتر حسن احمدی
16. ۳، ۱۳۹۱ کریمی دوستان، نگین ایلخانی پور. نظام وجهیت در زبان فارسی. پژوهش های زبانی ۹۸–۷۷ ص.

REFERENCES

1. Bondarenko V. N. Vidy modalnykh znacheniy i in vyrazhenie v yazyike [Types of modal values and their expression in language]. Filologicheskie nauki, 1979, 2. S. 54–61.
2. Vinogradov V. V. O kategorii modalnosti i modalnykh slovakh v russkom yazyike [Category of modality and modal words in Russian]. Issledovanie po russkoy grammatike. M., 1975. S. 53–86.
3. Petrov N. E. O soderzhanii i obeme yazykovoy modalnosti [The content and scope of language modality]. Novosibirsk: Nauka, 1982. 161 s.
4. Rubinchik Yu. A. Grammatika sovremennogo persidskogo literaturnogo yazyika [Grammar of the modern Persian literary language]. M.: Izdatelskaya firma “Vostochnaya literatura” RAN, 2001. 600 s.
5. Teoriya funktsionalnoy grammatiki. Temporalnost. Modalnost. [Theory of functional grammar. Temporality Modality]. Leningrad, 1992. 262 s.
6. Troschiy V. E., Shishkova L. S. Semantiko-stilistichni funktsiyi modalnihsliv iz znachennyam neyepvennosti. [Semantic-stylistic functions of modal words with the meaning of uncertainly] URL: http://www.rusnauka.com/33_DWS_2010/33_DWS_2010/Philologia/74530.doc.htm
7. Shiraliev Sh. I. Modalnyie slova v sovremennom persidskom yazyike [Modal words in modern Persian language: avtoref. diss. ... kand. filol. nauk. Baku, 1966. 21 s.
8. Yartseva V. N. Modalnost [Modality]. Lingvisticheskiy entsiklopedicheskiy slovar. M., 1990.
9. Bybee J. Perkins R. The Evolution of Grammar: tense, aspect, and modality in the languages of the word. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1994.
10. English grammar today: an A-Z of spoken and written grammar / Ronald Carter ... [et al.]. URL: <https://dictionary.cambridge.org/ru/english-grammar-today/>
11. Halliday M. An Introduction to Functional Grammar. Routledge, 2012.
12. Hoyer L. Adverbs and modality in English Text. London and New York: Longman, 1997.
13. Leech G. Svartvik J. A communicative grammar of English. Harlow, 1975.
14. Perkins M. Modal expressions in English. London: Frances Pinter, 1983.
15. Dastur-e zāban-e fārsi [Grammar of Persianlanguage]. Vol. II / Dr. Hassan Anvari, Dr. Hassan Ahmadi Ghiwi. Tehran, 1996. 520 p.
16. Gholamhossein Karimi-Dustan, Negin Ilkhanipour. Nezām-o vajhiyatdarzāban-e fārsi [Modal System in Persian Language]. Linguistic research, 3, 2012. P. 77–98.